

OIKEUDENMUKAINEN EKOLOGINEN SIIRTYMÄ – KULUTUSOHJELMA

Johdanto	2
1. Toimenpide-ehdotukset	3
1.1 Yritysvastuulaki	3
1.2 Hankintalain päivittäminen ja sosiaalisten ja ympäristökriteerien käytön systemaattinen lisääminen	4
1.3 Ympäristölle haitallisten tuotteiden markkinoinnin rajoittaminen	5
1.4 Kiertotalouden edistäminen korjauspalveluita tukemalla	6
1.5 Päästölaskennan kehittäminen ja päästöperusteinen kulutusvero	7
1.6 Lentovero	8
2. Toimenpiteiden oikeudenmukaisuuden varmistaminen	8
2.1 Elinkustannusten nousu	8
2.2 Kulutuksen vähenemisen ja tehostamisen seurauksena tuotannon työpaikat vähenevät tai muuttuvat Suomessa	9
2.3 Kysynnän muuttumisen kansainväliset vaikutukset	9

Johdanto

Ekologisen rasitteen lisäksi nykyiset kulutustavat kytkeytyvät myös moniin muihin ongelmiin. Esimerkiksi monien globaalissa etelässä suomalaisten kulutukseen valmistettavien tuotteiden arvoketjuihin liittyy huomattavia työntekijöiden oikeuksiin liittyviä epäkohtia.

Paine kulutuskäyttäytymisen muuttamiseen on suuri. Esimerkiksi kansainvälinen ilmastopaneeli IPCC arvioi, että pelkästään kulutuskysyntään vaikuttavilla toimilla voidaan vähentää ilmastopäästöjä jopa 40–70 prosenttia vuoteen 2050 mennessä, kun huomioidaan tietynlaisen kulutuksen (esim. pitkien lentojen) välttäminen, kulutuksen kohdistuminen uudelleen (esim. kasvipäraseen ravintoon siirtyminen) sekä kulutuksesta saatavan hyödyn parantaminen (esim. rakennusten energiatehokkuuden parantaminen)¹. Myös kansainvälinen energiajärjestö IEA arvioi niin sanotussa nettonollaskenaariossaan, että kuluttajien käyttäytymisen muutos on olennainen osa ilmastotavoitteiden saavuttamista².

Kulutusperäisille päästöille ei ole kuitenkaan asetettu Suomessa eikä EU:ssa omaa vähennystavoitettaan, vaan ilmastopolitiikka keskittyy ensisijaisesti oman maantieteellisen alueen päästöihin. Myös luontokadon torjunnassa sekä toimet että tavoitteet painottuvat usein enemmän kunkin maan tai alueen omaan luontoon kuin kulutuksen rajat ylittäviin vaikutuksiin³. Muun muassa EU:n metsäkatoaloitteen myötä lainsäädännön ympäristövaikutukset ovat kuitenkin entisestään laajenemassa myös EU:n rajojen ulkopuolisiin vaikutuksiin⁴.

Lisäksi vuonna 2019 julkaistu Euroopan vihreän kehityksen ohjelma sisältää lukuisia aloitteita ja lainsäädäntöhankkeita, joilla pyritään vähentämään kulutuksen ympäristövaikutuksia muun muassa edellyttämällä tuotteilta korjattavuutta ja kierrätettävyyttä⁵. Lisäksi digitaaliset tuotepassit ja niin sanottuja vihreitä väittämiä koskeva uudistus parantavat kuluttajien mahdollisuuksia saada todenmukaista tietoa heille tarjottavista tuotteista ja niiden ympäristövaikutuksista. Tässä ohjelmassa esitettyjen toimien lisäksi Suomen tulee huolehtia, että nämä EU-hankkeet viedään kunnianhimoisesti maaliin ja pannaan kansallisesti nopeasti toimeen.

1 IPCC, 2022, Mitigation of Climate Change, Chapter 5: Demand, services and social aspects of mitigation, s. 3, saatavilla osoitteessa: <https://www.ipcc.ch/report/sixth-assessment-report-working-group-3/>

2 IEA, 2021, Net Zero by 2050: A Roadmap for the Global Energy Sector, s. 67–70, saatavilla osoitteessa: https://iea.blob.core.windows.net/assets/deebef5d-0c34-4539-9d0c-10b13d840027/NetZeroBy2050-ARoadmapfortheGlobalEnergySector_CORR.pdf

3 Ks. esim. Ympäristöministeriö, Suomen biodiversiteettipolitiikka, <https://ym.fi/suomen-biodiversiteettipolitiikka> (viitattu 7.7.2022); Euroopan komissio, Vuoteen 2030 ulottuva biodiversiteettistrategia, https://environment.ec.europa.eu/strategy/biodiversity-strategy-2030_fi (viitattu 7.7.2022)

4 Valtioneuvosto, 2021, EU ehdottaa uutta lainsäädäntöä ehkäisemään maailman metsäkatoa, <https://valtioneuvosto.fi/-/1410837/eu-ehdottaa-uutta-lainsaadantoa-ehkaisuamaan-maailman-metsakatoa> (viitattu 28.10.2022)

5 Euroopan komissio, Euroopan vihreän kehityksen ohjelman toteuttaminen, https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal/delivering-european-green-deal_fi (viitattu 2.3.2023)

1. Toimenpide-ehdotukset

1.1 Yritysvastuulaki

Kulutustuotteiden ekologista ja sosiaalista kestävyyttä voidaan lisätä merkittävästi sääntämällä yrityksille YK:n yritystoimintaa ja ihmisoikeuksia koskevien ohjaavien periaatteiden mukainen huolellisuusvelvoite. Huolellisuusvelvoite asettaisi yrityksille lakisääteisen velvoitteen ennaltaehkäistä ihmisoikeusloukkauksia ja haitallisia ympäristövaikutuksia niiden omista arvoketjuista. Tehokas yritysvastuulaki kattaa mahdollisimman laajasti eri toimialoilla toimivat ja eri kokoiset yritykset sekä sisältää uskottavat toimeenpanokeinot. Lain avulla voidaan vahvistaa myös ihmisoikeusloukkauksien uhrien oikeussuojaa. Tärkeää on muun muassa se, että esteitä oikeuteen pääsyn tieltä poistetaan esimerkiksi varmistamalla todistustaakan reilu jakautuminen, jossa yrityksen tehtävänä on esittää toteen noudattaneensa asianmukaista huolellisuutta.

Yritysvastuulaista neuvotellaan parhaillaan EU:ssa (CSDD-direktiivi)⁶. Sekä komission alkuperäisessä esityksessä että neuvoston joulukuussa 2022 hyväksymässä kannassa on kuitenkin merkittäviä puutteita. Parlamentin kanta aloitteeseen vahvistunee alkuvuodesta 2023, minkä jälkeen direktiivin käsittely siirtyy niin sanottuihin trilogineuvotteluihin.

Esitys: Säädetään EU-tasolla mahdollisimman kunnianhimoinen yritysvastuulaki. Yritysvastuulakiin EU-neuvotteluissa jäivät puutteet muun muassa soveltamisalaa koskien korjataan kansallisessa toimeenpanossa.

Tavoitellut vaikutukset: Suurimmille yhtiöille tulee velvollisuus oman liiketoiminnan suunnittelemisesta puolentoista asteen tavoitteen mukaiseksi, sekä ainakin osalle myös velvollisuus asettaa tämän mukaiset päästövähennystavoitteet. Myös muille ympäristövaikutuksille tulee asianmukaista huolellisuutta koskeva velvoite. Laki velvoittaa yritykset huolehtimaan ympäristöstä ja ihmisoikeuksista koko arvoketjussa. Kunnianhimoinen laki varmistaisi muun muassa elämiseen riittävien palkkojen ja toimeentulon varmistamisen arvoketjun toimijoille, ja lisäisi näin heikossa asemassa olevien tuottajien ja työntekijöiden resilienssiä vihreässä siirtymässä.

Huomioitavia vaikutuksia oikeudenmukaisuuden näkökulmasta: Vaikutukset ovat ensisijaisesti positiivisia. Parantaa työoloja riskimaiden arvoketjuissa, ja vahvistaa näin tuottajamaiden resilienssiä ekologisessa siirtymässä. Lisää haitallisten ihmisoikeusvaikutusten kohteena olevien sidosryhmien kuulemista osana huolellisuusvelvoitetta. Johtaa oikeussuojakeinojen saatavuuden paranemiseen. Voi lisätä väliaikaisesti joidenkin pk-yritysten kustannuksia, kun isot yritykset pyrkivät valuttamaan velvoitteitaan alas arvoketjunsä kumppaneille. Osa toimijoista joutuu muuttamaan omia arvoketjujaan

⁶ Euroopan komissio, Corporate sustainability due diligence, https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/doing-business-eu/corporate-sustainability-due-diligence_en (viitattu 20.10.2022)

lainsäädännön vaatimuksia vastaaviksi. Näillä voi olla vaikutuksia työllisyyteen (ks. 2.2). Pidemmällä tähtäimellä yritysten omien arvoketjun parempi tuntemus ja suunnittelu vähentää erilaisia toimitusketjuihin liittyviä riskejä. Joidenkin riskimaista hankittavien kulutustuotteiden hinta voi nousta (ks. 2.1).

1.2 Hankintalain päivittäminen ja sosiaalisten ja ympäristökriteerien käytön systemaattinen lisääminen

Hankintalaki ei tällä hetkellä velvoita sosiaalisten ja ympäristökriteerien käyttöön julkisissa hankinnoissa. Nykyisessä laissa näiden huomioiminen vain mahdollistetaan⁷. Hankintojen kriteereillä on suuret vaikutukset, sillä hankintoja tehdään vuosittain yli 20 miljardilla eurolla.

Sosiaalisesti ja ekologisesti kestävä hankinta vaatii syvällisempää osaamista, jonka lisääminen jokaiseen hankintayksikköön on epärealistista, sillä esimerkiksi monissa kunnissa hankintoja tehdään hyvin pienillä resursseilla. Laadukkaita, markkinoita kestävyyskriteereillä ohjaavia hankintamalleja tulisikin tuottaa koordinoitusti ja tukea hankkijoita sopimuskauden aikaisessa valvonnassa. Erityisosaamista tarvitaan esimerkiksi riskianalyysien tekemiseen, toimitusketjujen tuntemukseen, vastuullisuuskriteerien täyttämisen todentamiseen (esim. toimialalle tyypilliset sertifiointit, auditoinnit; auditointiraporttien tulkinta) sekä sopimuskauden aikaiseen seurantaan.⁸

Esitys: Uudistetaan hankintalaki edellyttämään vahvemmin sosiaalisten ja ympäristönäkökohtien huomioimista hankinnoissa. Perustetaan Suomeen erillinen tai olemassa olevan yhteishankintayksikön sisällä toimiva elin sosiaalisesti ja ekologisesti vastuullisen hankinnan edistämiseen ja uusien vastuullisuuskriteerien pilotoimiseen. Valtion ja kuntien hankintayksiköiden yhteisesti rahoittama elin voisi vastata paitsi asiantuntijatyöstä kilpailutusvaiheessa, että myös suurimpien yhteisten sopimustoimittajien kanssa käytävästä vuoropuhelusta sopimuskauden aikana. Pysyvä elin hankintojen vastuullisuuden kehittämiseen voitaisiin järjestää esimerkiksi Hanselin yhteyteen.

Tavoitellut vaikutukset: Toimenpiteillä suurin osa Suomessa tehtävistä hankinnoista saadaan ohjattua sosiaalisesti ja ekologisesti kestävämmäksi. Yritysten toiminta markkinoilla helpottuu, kun vastuullisuuskriteereitä koordinoidaan keskitetysti sen sijaan, että jokaisessa hankintayksikössä luodaan omia kriteeristöjä. Vastuullisuuteen panostavien yritysten kilpailuasetelma helpottuu kun sopimuskaudenaikainen valvonta saadaan kuntoon.

⁷ Julkisten hankintojen neuvontayksikkö, Ympäristönäkökohdat, <https://www.hankinnat.fi/ymparistonakokohdat> (viitattu 4.7.2022)

⁸ Finnwatch, 2018, Sanoista tekoihin, s. 19, saatavilla osoitteessa: <https://finnwatch.org/images/pdf/Vastuulliset-hankinnat.pdf>

Huomioitavia vaikutuksia oikeudenmukaisuuden näkökulmasta: Tarkemmat kriteerit voivat tehdä kilpailutuksiin osallistumisen haastavammaksi pk-yrityksille, millä voi olla vaikutuksia työpaikkoihin (ks. 2.2). Kriteerien kiristäminen voi joissain tapauksissa nostaa hankinnoista aiheutuvia kustannuksia, mikä tulee huomioida budjetoinnissa.

1.3 Ympäristölle haitallisten tuotteiden markkinoinnin rajoittaminen

Suomessa on pitkään rajoitettu terveydelle haitallisten tuotteiden kuten alkoholin tai tupakan mainontaa. Markkinointiviestintään kohdistuvat rajoitukset voivat olla perusteltuja myös yleisemmin siitä näkökulmasta, että mainonnan on ylipäätään arvioitu lisäävän kuluttamista⁹. Monissa maissa onkin tehty aloitteita, että erityisesti ympäristölle haitallisten tuotteiden mainontaa tulisi rajoittaa¹⁰. Esimerkiksi yhteiseurooppalainen kansalaisaloite on vaatinut mainontakieltoa, joka koskisi fossiilisia polttoaineita sekä ajoneuvoja ja matkoja, joilla käytetään fossiilisia polttoaineita (mm. lennot ja laivamatkat)¹¹.

Suomessa kansalliseen keskipitkän aikavälin ilmastopolitiikan suunnitelmaan kirjattiin vuonna 2022 mahdollisuus selvittää "hiili-intensiivisten tuotteiden ja palveluiden ja vähähiilisten tuotteiden mainonnan ohjausvaihtoehtoja"¹². Eduskunnassa puolestaan tehtiin jo syksyllä 2021 toimenpideohjelma "ilmastohaitallisen" mainonnan rajoittamisesta "vähintään fossiilisten polttoaineiden ja lihan osalta"¹³, mutta se on toistaiseksi jäänyt käsittelemättä¹⁴.

Esitys: Valmistellaan malli, jolla voidaan tarkkarajaisesti kieltää erityisen suuripäästöisten kuluttajatuotteiden ja -palveluiden mainonta.

Tavoitellut vaikutukset: Kulutuksen ympäristövaikutukset pienenevät, kun mainonnan rajoittaminen ohjaa kulutusta pienempiä ympäristöhaittoja aiheuttaviin tuotteisiin ja palveluihin.

Huomioitavia vaikutuksia oikeudenmukaisuuden näkökulmasta: Kulutuskäyttäytymisen muutos voi vaikuttaa yritysten kannattavuuteen ja työllisyyteen sekä Suomessa (ks. 2.2) että maailmalla (ks 2.3).

9 Molinari & Turino, 2018, Advertising and Aggregate Consumption: A Bayesian DSGE Assessment, saatavilla osoitteessa: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/eoj.12514>

10 Reclame Fossilvrij, Worldwide initiatives to ban fossil fuel advertisements, <https://verbiedfossilereclame.nl/only-words/> (viitattu 4.7.2022)

11 Ban Fossil Fuel Ads, About us, <https://banfossilfuelads.org/about-us/> (viitattu 4.7.2022)

12 Ympäristöministeriö, 2022, Keskipitkän aikavälin ilmastopolitiikan suunnitelma, s. 147, saatavilla osoitteessa: https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/164186/YM_2022_12.pdf?sequence=4&isAllowed=y

13 Vasemmisto, 2021, Ilmastohaitallinen mainonta kiellettävä Suomessa, <https://vasemmisto.fi/ilmastohaitallinen-mainonta-kiellettava-suomessa/> (viitattu 4.7.2022)

14 Eduskunta, Käsittelytiedot TPA 70/2021, https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/KasittelytiedotValtiopaivaasia/Sivut/TPA_70+2021.aspx (viitattu 2.3.2023)

1.4 Kiertotalouden edistäminen korjauspalveluita tukemalla

Kulutuksen ympäristövaikutusten minimoiminen edellyttää kiertotaloutta, jonka edellytyksiä muun muassa EU:n kiertotalousstrategia parantaa edellyttämällä muun muassa tuotteiden nykyistä parempaa korjattavuutta. Käytännössä tuotteiden korjauttaminen edellyttää myös ammattitaistoisten ja hintatasoltaan kilpailukykyisten korjauspalveluiden saatavuutta. Tätä voitaisiin edistää esimerkiksi tukemalla korjauspalveluita. On arvioitu, että kiertotalousratkaisut työllistävät moninkertaisesti verrattuna saman materiaalin loppukäsittelyyn kaatopaikalla tai jätteenpoltossa¹⁵.

Esimerkiksi Ruotsissa pienkorjauspalveluihin (mm. pyörät, kengät, tekstiilit) sovelletaan yleistä arvonlisäveroa alemmaa arvonlisäveroa¹⁶, kun taas esimerkiksi elektroniikan korjauttaminen on ollut vuodesta 2016 asti kotitalousvähennyskelpoista, kun korjaaminen tapahtuu asiakkaan kotona¹⁷. Varsinkin kotitalousvähennykseen perustuvien tukimallien kohdalla olisi kuitenkin huomioitava myös pienituloisten mahdollisuus hyödyntää korjauspalveluita¹⁸.

Suomessa kokeiltiin korjauspalveluiden alemmaa arvonlisäveroa vuosina 2007–2011, mutta huomio keskittyi enemmän samaan kokeiluun kuuluneisiin parturi- ja kampaamo- palveluihin. Niiden osalta on tutkittu, että arvonlisäveron alentaminen ei siirtynyt hintoihin kuin osittain¹⁹. Toisaalta voidaan ajatella, että vaikka vaikutus ei heijastuisi täysin määräisesti kuluttajahintoihin, voi se parantaa korjauspalveluiden kannattavuutta ja siten myös saatavuutta.

Esitys: Toteutetaan kiertotaloutta tukevan arvonlisäveroalennuksen kokeilu, joka kohdistetaan korjauspalveluihin. Selvitetään myös muita tapoja edistää korjauspalveluiden tarjontaa ja käyttöä kiinnittäen erityistä huomioita siihen, että palvelut ovat myös vähävaraisten kotitalouksien saatavilla.

Tavoitellut vaikutukset: Kulutuksen ympäristövaikutukset pienenevät, kun vanhan tuotteen korjaaminen on aiempaa edullisempaa ja helpompaa.

15 Global Alliance for Incinerator Alternatives, 2021, ZeroWaste and Economic Recovery: The Job Creation Potential of Zero Waste Solutions, saatavilla osoitteessa: <https://zerowasteworld.org/wp-content/uploads/Jobs-Report-ENGLISH-2.pdf>

16 Skatteverket, VAT rates on goods and services, <https://www.skatteverket.se/servicelankar/otherlanguages/inenglish/businessesandemployers/startingandrunningaswedishbusiness/declaringtaxesbusinesses/vat/vatratesongoodsandservices.4.676f4884175c97df419255d.html> (viitattu 4.7.2022); Dalhammar & Richter, 2020, Promoting the Repair Sector in Sweden, saatavilla osoitteessa: <https://portal.research.lu.se/en/publications/promoting-the-repair-sector-in-sweden>

17 Eetti, 2021, Loppu elektroniikan kertakäyttökulttuurille, s. 10, saatavilla osoitteessa: https://eetti.fi/wp-content/uploads/2021/11/elektroniikkaselvitys_valmis.pdf

18 Kotitalousvähennyksen tekeminen edellyttää verotettavaa tuloa, josta vähennys voidaan tehdä. Kotitalousvähennyksen käyttö painottuu keski- ja hyvätuloisiin. Ks. esim. Verohallinto, 2021, Tuloverotilastot 2020: Kotitalousvähennystä haettiin koronavuonna edellisvuotta vähemmän, myös hakijoiden määrä laski, <https://www.vero.fi/tietoa-verohallinnosta/uutishuone/lehdist%C3%B6tiedotteet/2021/tuloverotilastot-2020-kotitalousv%C3%A4hennyst%C3%A4-haettiin-koronavuonna-edellisvuotta-v%C3%A4hemm%C3%A4n-my%C3%B6s-hakijoiden-m%C3%A4%C3%A4r%C3%A4-laski/> (viitattu 2.3.2023)

19 VAT, 2020, ALV-alennus ei paranna kuluttajien ostovoimaa, <https://vatt.fi/-/alv-alennus-ei-paranna-kuluttajien-ostovoimaa> (viitattu 2.3.2023)

Huomioitavia vaikutuksia oikeudenmukaisuuden näkökulmasta: Vaikka kulutuskäyttäytymisen muutoksen kokonaisvaikutus työllisyyteen olisi positiivinen, voivat syntyvät työpaikat olla muualla kuin väistyvät työpaikat. Siksi työntekijöiden oikeudenmukaiseen siirtymään on kiinnitettävä huomioita sekä Suomessa (ks. 2.2) että maailmalla (ks 2.3). Tukimekanismit aiheuttavat kustannuksen valtiontalouteen joko kasvavana kuluna tai pienenevänä tulona.

1.5 Päästölaskennan kehittäminen ja päästöperusteinen kulutusvero

Monet arkiset kulutusvalinnat ovat vielä enimmäkseen päästöhinnittelun ulkopuolella. Sanna Marinin hallitus päätti budjettiriihessä 2021 päästöperusteisia kulutusveroja koskevan selvityksen teettämisestä ja tämän Syken ja VATT:in toteuttaman EKUVE-hankkeen tulokset on määrä julkaista kevään 2023 aikana²⁰. Samassa hankkeessa selvitetään myös elinkaaripäästöjen arvioinnin kehittämistä niin, että tätä tietoa voidaan hyödyntää kulutusveron toteutuksessa.

Uusien päästöverojen suunnittelussa ja toteutuksessa on keskeistä huomioida veron vaikutuksen sosiaaliseen oikeudenmukaisuuteen ja suunnitella hyvin toimet negatiivisten vaikutusten kompensoimiseksi.

Esitys: Säädetään päästöperustainen kulutusvero esimerkiksi keväällä 2023 valmistuvan EKUVE-hankkeen suositusten mukaisesti. Käyttöön otossa voidaan lähteä liikkeelle yksittäisistä isopäästöisistä ja toistaiseksi olemassa olevien hinnoittelutoimien ulkopuolelle jäävistä hyödykkeistä kuten eläinperäisistä maataloustuotteista, ja laajentaa vero myöhemmin koskemaan laajempaa hyödykejoukkoa.

Tavoitellut vaikutukset: Tarkentuva elinkaaripäästöjen laskenta ja siihen perustuva verotus ohjaavat kulutusta suuripäästöisistä tuotteista vähäpäästöisiin.

Huomioitavia vaikutuksia oikeudenmukaisuuden näkökulmasta: Päästöhinnittelun lisääminen nostaa elinkustannuksia, mikä voi vaatia kompensaatiota varsinkin pienituloisille (ks. 2.1). Kulutuskäyttäytymisen muutos voi vaikuttaa työpaikkoihin, joten työntekijöiden oikeudenmukaiseen siirtymään on kiinnitettävä huomioita sekä Suomessa (ks. 2.2) että maailmalla (ks 2.3).

²⁰ Tieto käyttöön, Elinkaaripäästöihin pohjautuva kulutusverotus (EKUVE), <https://tietokayttoon.fi/-/elinkaaripaastoihin-pohjautuva-kulutusterotus-ekuve-> (viitattu 2.3.2023)

1.6 Lentovero

Lentäminen aiheuttaa merkittäviä ilmastopäästöjä, mistä huolimatta sitä tuetaan monin tavoin ja se on myös suurilta osin päästöhinnon ulkopuolella²¹. Lentopäästöjen hinnoitteluun käytetään joissain maissa erillistä lentoveroa. Suomessa lentoveroa esittänyt kansalaisaloite kaatui eduskunnassa. Valtiovarainvaliokunnan mietinnössä katsottiin, että toteutus olisi vaikuttavampi EU-tasolla tehtynä.²² Toisaalta EU-tason lentoveroa ei ole näköpiirissä, joten kansallinen toteutus voi olla toistaiseksi ainoa vaihtoehto.

Kansalaisaloitteen käsittelyä varten teetettiin valtioneuvoston esiselvitys, jonka mukaan lentovero vähentäisi lentomat kustusta toteuttamistavasta riippuen 1,6–2,8 prosenttia ja päästöjä 1,8–2,3 prosenttia. Negatiivinen vaikutus kansantuotteeseen arvioitiin 0,02–0,05 prosentin suuruiseksi keskittyen Uudellemaalle, jossa matkailutulon menetys olisi suurin.²³

Esitys: Otetaan käyttöön kansallinen lentovero.

Tavoitellut vaikutukset: Lentämisen hinnan nousu tuo suhteellista kilpailuetua muille kulkumuodoille. Lentoveron käyttöönotto tuo EU:n ulkopuolelle suuntautuvat tai sieltä saapuvat lennot päästöhinnon piiriin.

Huomioitavia vaikutuksia oikeudenmukaisuuden näkökulmasta: Koska lentoveron vaikutus lentolipun hintaan on suhteellisen pieni eikä lentämistä ole syytä pitää välttämättömyytenä, voi lentoveroa pitää oikeudenmukaisena. Välillisiä vaikutuksia lentoyhtiöiden ja palveluiden kuten matkailun työllisyyteen (ks. 2.2).

2. Toimenpiteiden oikeudenmukaisuuden varmistaminen

2.1 Elinkustannusten nousu

Kulutukseen puuttuvat politiikkatoimet voivat nostaa elinkustannuksia. Varsinkin siltä osin kuin nämä vaikutukset kohdistuvat vähävaraisiin tai muuten haavoittuvassa asemassa oleviin kotitalouksiin, on vaikutuksia syytä pyrkiä kompensoimaan. Kiristyvien

21 Ainoastaan EU:n sisäiset lennot kuuluvat päästökaupan piiriin (ks. esim. Traficom, EU:n lentoliikenteen päästökauppa, <https://www.traficom.fi/fi/liikenne/ilmailu/eun-lentoliikenteen-paastokauppa>, viitattu 2.3.2023). Valtio tukee esimerkiksi kotimaan reittilentoja (ks. esim. Traficom, 2022, Matkustajamäärät vaihtelivat tuetuilla maakuntalennoilla merkittävästi, <https://www.traficom.fi/fi/ajankohtaista/matkustajamaarat-vaihtelivat-tuetuilla-maakuntalennoilla-merkittavasti>, viitattu 2.3.2023) eikä lentopolttoaineesta peritä valmisteveroa (ks. esim. Vero, Ilmailussa käytettyjen polttoaineiden valmisteverotus, <https://www.vero.fi/syventavat-vero-ohjeet/ohje-hakusivu/56202/ilmailussa-kaytettyjen-polttoaineiden-valmisteverotus3/>, viitattu 2.3.2023).

22 Eduskunta, Valtiovarainvaliokunnan mietintö VaVM 15/2022 vp – KAA 1/2020 vp, saatavilla osoitteessa: https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Mietinto/Sivut/VaVM_15+2022.aspx

23 Valtioneuvosto, 2022, Verotus lentoliikenteen päästöohjauksessa, saatavilla osoitteessa: <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/163862>

päästöverojen (ks. 1.6) tuottoa voidaan käyttää väliaikaisesti oikeudenmukaisuutta vahvistavaan kustannusten kompensaatioon ilman, että ohjausvaikutuksesta tarvitsee tinkiä. Kun kulutuksen rakenne muuttuu vähäpäästöisemmäksi, sekä veron tuotto että kompensaation tarve vähenee.

Esitys: Otetaan käyttöön hiiliosinko tai muu vastaava väliaikainen instrumentti, jolla voidaan palauttaa kiristyvien energia- ja päästöverojen tuottoja kansalaisille ilman, että tuloerot kasvavat.

2.2 Kulutuksen vähenemisen ja tehostamisen seurauksena tuotannon työpaikat vähenevät tai muuttuvat Suomessa

Ilmastokriisin torjunnan edellyttämät muutokset kulutuksen rakenteisiin muuttavat useiden toimialojen työllisyystilannetta. Vaikka työpaikkojen kokonaismäärä pysyisi ennallaan tai lisääntyisi, syntyvät työpaikat voivat vaatia toisenlaista koulutusta tai sijaita toisilla paikkakunnilla kuin katoavat työpaikat.

Jotta työntekijöille voidaan taata oikeudenmukainen siirtymä, on vaikutuksia pyrittävä ennakoimaan ja tunnistamaan osana ilmastopolitiikkaa. Sen lisäksi, että toimilla on varmistettava nykyisten työntekijöiden oikeudenmukainen siirtymä, on osaamispolitiikassa huomioitava osaamistarpeiden muutos ja uudelleen koulutautumisen tarve.

Esitys: Oikeudenmukaisen siirtymän näkökulma ja osaamis- ja työllisyysvaikutusten arviointi ja seuranta tuodaan osaksi kaikkea ilmasto- ja energiapoliittista päätöksentekoa. Koordinoinnin tueksi perustetaan yhteiskunnallisen murroksen suunnitteluyksikkö, joka tuottaa tietoa osallistaen laajasti eri toimialojen asiantuntijoita niin yrityksistä, hallinnosta kuin järjestöistä.

2.3 Kysynnän muuttumisen kansainväliset vaikutukset

Kulutuksen muuttuminen Suomessa aiheuttaa väistämättä muutoksia myös maissa, joissa Suomessa kulutettavia tuotteita valmistetaan. Tämä voi tarkoittaa työpaikkojen vaatiman koulutuksen tai maantieteellisen sijainnin muuttumista. Kun tavoitellaan ekologisesti kestävästä kulutustasoa, on todennäköistä, että uusien tuotteiden kokonaiskulutus vähenee ja korvautuu osin erilaisilla kiertotalousratkaisuilla. Tältä osin halpatuotantoon perustuvien työpaikkojen lukumäärä esimerkiksi pikamuodin tuotannossa voi vähentyä.

Globaaliin etelään kuuluvien maiden kykyä sopeutua muutokseen voidaan tukea muun muassa varmistamalla, että Suomi täyttää hallitusten tulee tehostaa toimiaan ilmastotoimien tukemiseksi globaalissa etelässä. Myös kehitysyhteistyön instrumentteja voitaisiin käyttää oikeudenmukaisen ekologisen siirtymän edistämiseen.

Esitys: Huolehditaan riittävästä kansainvälisen ilmasto- ja kehitysyhteistyörahoituksen tasosta, jotta tuotantomaisissa pystytään hallitsemaan ja sopeutumaan siihen muutokseen, joka aiheutuu kotimaisen ja eurooppalaisen ympäristöpolitiikan muutoksista. Esimerkiksi kehitysyhteistyön finanssisijoitukset voitaisiin valjastaa tukemaan oikeudenmukaista siirtymää esimerkiksi pilotoimalla ja kaupallistamalla tulevaisuudenkestäviä kiertotalousratkaisuja siirtymässä haavoittuviksi identifioituilla alueilla. Rahoitusmuotoisen tuen lisäksi tuetaan tiedollisilla resursseilla kehittyvien maiden hallintoa, esimerkiksi paikallisen ilmastopolitiikan ja verohallinnon vahvistamiseksi. Tuodaan lisäksi ilmastolain mukaisiin politiikkasuunnitelmiin mukaan Suomen rajojen ulkopuolelle ulottuvien työllisyysvaikutusten huominen.